

Sisyfusarbeid: zestig jaar Verenigde Naties

Paul Kennedy:

The Parliament of Man – Past, Present and Future of the United Nations.

New York: Random House, 2006; 361 blz.;

\$ 26,95; ISBN: 0-375-50165-7

'No one facing today's challenges would design the UN system as it currently stands.' Deze uitspraak deed de premier van Noorwegen, Jens Stoltenberg, op 9 november jl. in New York. Aanleiding was de presentatie van een rapport ter herstructurering van de ontwikkelingstaken van de Verenigde Naties.¹ Stoltenberg vervolgde: 'To leave [the UN] the way it is would mean giving in to short-term national and institutional interests.' Zijn uitspraak is koren op de molen van de Britse historicus Paul Kennedy, die in *The Parliament of Man* eveneens voor hervorming van de wereldorganisatie pleit. De constatering dat de VN-organisatie een produkt van haar tijd is, waarvan de houdbaarheidsdatum allengs dreigt te verstrijken, loopt als een rode draad door zijn boek.

De auteur van *The Rise and Fall of the Great Powers* (1987) werkte lang aan zijn 'intellectuele geschiedenis' van de VN. Kennedy, die aan Yale University doceert, maakte ten tijde van de vijftigste verjaardag van de VN (1995) al deel uit van een commissie die de toekomst van de organisatie tegen het licht hield.² Tien jaar later presenteert hij, vlak na de zestigste verjaardag van de VN, zijn overzichtswerk.

De titel, *The Parliament of Man*, verwijst naar het geschrift *Locksley Hall* van de dichter Tennyson uit 1837. Tennyson voorspelde dat, wanneer het wapengekletter eenmaal zou zijn verstomd, het gezond verstand de overhand zou nemen. In zijn rooskleu-

rige scenario zou een wereldfederatie de vrede bewaren, gestoeld op universeel recht. Tot op de dag van vandaag weerspiegelen de Verenigde Naties dit ideaal, of in ieder geval een aftreksel daarvan. Maar wat kan de organisatie bereiken, en wat niet, en hoeveel ruimte is er voor verbetering? Met deze vragen in het achterhoofd voert Kennedy ons langs zestig jaar VN.

Het eerste deel van zijn boek behandelt de ontstaansgeschiedenis van de VN. Om de overwinnaars van de Tweede Wereldoorlog aan internationale samenwerking te binden, moest een prijs worden betaald. Die prijs kwam in de vorm van een permanent lidmaatschap van de Veiligheidsraad, dat gepaard ging met een veto. Het veto belette de grote mogelijkheden definitief hun rug naar het wereldtoneel te keren. Zij bleven, zij het soms tandenknarsend, in de 'tent'. De stilzwijgende erkenning dat sommige staten meer gelijk zijn dan andere, is in Kennedy's ogen de olie die de motor van de VN draaiende heeft gehouden. Tegelijkertijd deelt hij de kritiek op de 'bevroren verhoudingen' in de Veiligheidsraad, en bestempelt hij het veto van de Permanente 5 als een *outrageous* anachronisme (blz. 51).

De Verenigde Naties kregen een breed mandaat mee: naast het verzekeren van vrede en veiligheid moest de organisatie zich toelagen op verbetering van levensomstandigheden en bevordering van mensenrechten. In deel twee (leeuwedeel van zijn werk) geeft Kennedy een overzicht van wat de VN in zestig bewogen jaren op deze diverse terreinen hebben bereikt. Hoewel de organisatie vele gezichten heeft, is de boodschap telkens dezelfde: grote dingen komen alleen tot stand als politieke wil aanwezig is. De organisatie is zo sterk of zwak als de

lidstaten haar maken, of het nu gaat om het uitvoeren van een Hoofdstuk VII-vredesoperatie, om het behalen van de Millennium-ontwikkelingsdoelen of om het bewaken van de onder de VN ressorterende mensenrechtenverdragen. Wat lidstaten in New York en Genève overeenkomen, kunnen zij thuis straffeloos aan hun laars lappen.

Tegenover elk succes dat de VN behaalden, kan Kennedy een mislukking stellen, met als tragisch dieptepunt de opeenvolging van noodlottige vredesoperaties in Somalië, Bosnië en Rwanda, in de eerste helft van de jaren negentig. Ondanks dit gemengde beeld is Kennedy's eindbalans positief: 'When all aspects are considered, the UN has brought great benefits to our generation and [...] will bring benefits to our children's and grandchildren's generations as well.' (blz. 290)

Om de missie van de VN te laten welslagen, is echter aanpassing vereist. In het derde en laatste deel van zijn boek, dat zich richt op de toekomst van de VN, bespreekt Kennedy een aantal hervormingsscenario's. Ook hier blijft hij dicht bij de realiteit: radicale voorstellen komen niet uit zijn koker (of het moet zijn dat de VN een eigen inlichtingendienst zouden moeten oprichten). Dat is jammer, want van een wetenschapsman mag een grotere portie gezonde creativiteit worden verwacht dan van de gemiddelde VN-diplomaat. Aan de andere kant is Kennedy realist genoeg om te weten dat haalbaarheid hét criterium is dat telt in VN-kringen. Aanpassing van het vetorecht is dan ook *nicht im Frage*.

Kennedy zet in op een geleidelijk proces van 'intelligent, piecemeal reforms' (blz. 278). Uitbreiding van het aantal zetels van de Veiligheidsraad (zodat deze in ieder geval aan

legitimiteit wint), het verbeteren van de operationele effectiviteit van vredesoperaties, een grondige revisie van de Algemene Vergadering en verbeterde coördinatie tussen de VN en de instituties van Bretton Woods (IMF en Wereldbank) zijn enkele richtingen die hij uitzet.

Met zijn aanbevelingen sluit hij aan bij een rijdende trein. Geen hogesnelheidslijn maar een boemel, het is niet anders. Kennedy zal met *The*

Parliament of Man geen geschiedenis schrijven, maar hij heeft wel een leesbaar overzicht geleverd, dat het functioneren (en het niet-functioneren) van de VN verduidelijkt.

Heleen E. Bakker

Noten

- 1 *Delivering as One, Report of the Secretary-General's High Level Panel*, New York: United Nations, november 2006.

- 2 *The United Nations in Its Second Half-Century: The Report of the Independent Working Group on the Future of the United Nations*, New York: Ford Foundation, 1995.

Heleen E. Bakker is als beleidsmedewerker verbonden aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Zij werkte van 2002 t/m 2005 op de Nederlandse Permanente Vertegenwoordiging bij de Verenigde Naties in New York.

Sommige kernwapenstaten meer gelijk dan andere

Karel Koster (red.):

Nucleaire ontwapening: nog steeds een bittere noodzaak. Feiten en meningen over het nucleaire gevaar.

Utrecht: Nederlandse Vereniging voor Medische Polemologie, 2006; 175 blz.; € 15,- ; ISBN: 90-7530-703-9

Zestien jaar na de Koude Oorlog lijkt de angst voor de nucleaire vernietiging uit de collectieve overlevering verdwenen. Wanneer er in de media of in politieke kringen al eens over atoomwapens wordt gesproken, dan gaat het steevast over de dreiging die uitgaat van de nucleaire ambities van de zogenaamde schurkenstaten. Het boek *Nucleaire ontwapening: nog steeds een bittere noodzaak* toont echter aan dat we hierdoor het bestaan van het kolossale vernietigingspotentieel van de vijf oorspronkelijke (Verenigde Staten, Groot-Britannië, Frankrijk, Rusland en China) en de drie onofficiële kernwapenstaten (India, Pakistan en Israël) uit het oog verliezen. De nucleaire arsenalen van deze landen zijn na de Koude Oorlog weliswaar gereduceerd, maar zeker niet uit de weg geruimd. De stuwkracht die vrijkwam na de Koude Oorlog, werd niet gebruikt om, in tegenstelling tot

wat met de biologische en chemische wapens geschiedde, een verbod op kernwapens af te kondigen. Integendeel, naast instandhouding van substantiële kernwapenarsenalen is men met het ontwikkelen van nieuwe kernwapensystemen en nieuwe nucleaire wapens doorgegaan.

Voor de betrokken landen blijven de kernwapens een essentieel onderdeel van hun strijdkrachten. Ook lijkt er de laatste jaren een doctrinaire verschuiving te hebben plaatsgevonden, waarbij sommige kernwapenstaten zich het recht van het *first use* toeëigenen. Zowel de Amerikaanse *Nuclear Posture Review* als de Franse *dissuasion du fort au fou* (afschrikking van de gek [= schurkenstaat] door de sterke [= atoomstaat]) maakt gewag van een preventieve actie, eventueel met inzet van kernwapens, wanneer de Verenigde Staten of Frankrijk zich bedreigd voelen door een ander land. Dit gaat in tegen de geest van de *advisory opinion* van het Internationaal Gerechtshof van 8 juli 1996, waarin het Hof stelt dat bedreiging met of gebruik van kernwapens in strijd is met het internationale recht. Toch zien de kernwapenstaten in dit advies geen juridische verplichting tot nucleaire ontwapening.

Bovendien wordt het streven van de internationale gemeenschap via onderhandelingen en samenwerking en door middel van verdragen de dreiging van nucleaire wapens uit te bannen, ernstig ondermijnd. Zo weigerden de Verenigde Staten het Teststopverdrag (CTBT) te ratificeren, en werd het Anti-raketenverdrag tussen de Verenigde Staten en Rusland in 2002 ontbonden.

Erger is dat het tweesporenbeleid waarin gedurende de Koude Oorlog nucleaire ontwapening gepaard ging met contraproliferatie, het laatste decennium verworden is tot een beleid van louter contraproliferatie. 'Ontwapening' en 'wapenbeheersing' verdwenen, in het bijzonder sinds het presidentschap van George W. Bush, steeds vaker uit het officiële discours. Het blikveld verschoof volledig naar het verhinderen van de verspreiding van kernwapentechnologie.

Deze ontwikkeling zet de werking van het Non-Proliferatieverdrag (NPV) op de helling. Koster gaat uitvoerig in op dit verdrag, dat in 1970 in werking is getreden en dat al die jaren de basis vormde voor het nucleaire debat. Artikel VI, waarin de verdragspartijen zich ertoe verbinden de kernwapenwedloop een halt toe te roepen en

op termijn te komen tot volledige nucleaire ontwapening, wordt door de Verenigde Staten én de andere kernwapenstaten naar de achtergrond geschoven.

Het eenzijdig beklemtonen van de artikelen I, II en III, die handelen over verspreiding van kernwapens, bracht de Verenigde Staten, hierin gevolgd door de EU3 (Groot-Britannië, Frankrijk en Duitsland), op ramkoers met Iran. Dit land werden de rechten van artikel IV van het NPV ontzegd, namelijk de onbeperkte toegang tot de voor kernenergie noodzakelijke technologie. Anderzijds sloten de Verenigde Staten een overeenkomst met India die voorziet in de levering van nucleaire technologie. Dit maakt pijnlijk duidelijk dat er twee soorten contraproliferatie zijn, een harde ten opzichte van de Amerikaanse vijanden en een zachte voor de Amerikaanse bondgenoten.

Koster oordeelt dat de harde aanpak van Iran versus de toegeeflijkheid aan de drie niet-NPV-kernwapenstaten (India, Pakistan en Israël) wel eens de genadeslag voor het NPV kan betekenen. Deze ontwikkeling hoeft echter niet te verbazen, gezien de inherente tegenstrijdigheden van het NPV. Zo is de kwestie-Iran een treffende illustratie van de onmogelijke spagaat van het verdrag dat versprei-

ding van nucleaire energie toelaat, maar tegelijkertijd verspreiding van nucleaire wapens verbiedt. Beide zijn echter niet van elkaar te scheiden. De ontwikkeling van bijvoorbeeld het Franse kernwapen toont aan dat het civiele nucleaire programma de basis legt voor het militaire programma. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de NPV-toetsingsconferentie van 2005 op een mislukking is uitgelopen. De tegenstellingen tussen de kernwapenstaten en de andere landen is intussen zó groot geworden, dat de deelnemers het niet eens werden over een agenda voor de conferentie.

De tweeslachtigheid van het NPV, en bij uitbreiding van het volledige nucleaire discours, komt treffend tot uiting in de officiële Nederlandse politiek. Enerzijds bewijst de Nederlandse regering lippendienst aan de nucleaire ontwapening, maar tegelijk houdt Nederland als lid van de NAVO vast aan het *Strategisch Concept* van het bondgenootschap, waarbij ook nucleaire afschrikking hoort. Ook na de Koude Oorlog bleef de NAVO-kerntaak van Nederland pal overeind staan. Het *neither confirm nor deny*-voorlichtingsbeleid van de NAVO ten spijt, is het een publiek geheim dat de Amerikaanse kernwapens gewoon op de vliegbasis van Volkel blijven. Ook wordt het kernwapenbeleid

na het aantreden van de regering-Balkenende gedomineerd door de problematiek van contraproliferatie en verliest nucleaire ontwapening terrein in officiële verklaringen.

Dit boek heeft de grote verdienste dat het ons attent maakt op de dreiging die uitgaat van de nog steeds indrukwekkende arsenalen van de kernwapenstaten. Ook de politieke en intellectuele vernauwing van het nucleaire debat moet in het oog gehouden worden door beleidsverantwoordelijken, academici en de brede *civil society*. Koster schrijft vanuit een grote idealistische zorg, zonder doof te zijn voor bijvoorbeeld de argumenten van diplomaat Chris Sanders, die een pragmatischer aanpak van landen als Iran en Noord-Korea bepleit. Ook de getuigenissen van andere deskundigen uit politieke en juridische kringen, alsmede uit de vredesbeweging, maken van dit boek een interessante en vaak verontrustende uitnodiging tot verder onderzoek.

Manuel Duran

Manuel Duran is als wetenschappelijk medewerker betrokken bij het Project Koude Oorlog van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis te Brussel.

De spanning tussen vrede en gerechtigheid

Luc Huyse:

Alles gaat voorbij, behalve het verleden.

Leuven: Van Halewyck, 2006; 205 blz.;

€ 17,50; ISBN: 90-5515-775-9

Vlaamse academici lijken een bijzondere interesse aan de dag te leggen voor de internationale strijd tegen de

straffeloosheid. De Belgische ervaring met de zogenaamde 'Genocidewet', die de Belgische gerechten de bevoegdheid gaf *elke* dader van een ernstige schending van het internationaal humanitair recht te berechten, is daaraan niet vreemd. Afgelopen jaar werd bij *Acco Misdaden tegen de mensheid* (onder redactie van Jan Wouters en Bart Pattyn), een bunde-

ling van multidisciplinaire academische perspectieven op de strijd tegen de straffeloosheid, uitgegeven, terwijl Luc Huyse *Alles gaat voorbij, behalve het verleden* publiceerde bij uitgeverij Van Halewyck.

Luc Huyse is een waar instituut in Vlaanderen. De Leuvense rechts-socioloog staat al tientallen jaren geboekstaafd als een scherpzinnig

commentator van het Belgische politieke bedrijf. Hij deed onder meer onderzoek naar de naoorlogse repressie in België en publiceerde daarover *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België 1942-1952* (Leuven: Kritak, 1991). Na deze publicatie verlegde Huyse zijn aandacht naar de omgang met het verleden in andere landen, in het bijzonder landen die zich hadden ontworsteld aan een dictatuur waarin grove mensenrechtenschendingen hadden plaatsgevonden. Dit onderzoek resulteerde in een aantal academische publicaties, en nu ook in het laagdrempelig Nederlandstalige boek *Alles gaat voorbij, behalve het verleden*.

Als socioloog is Huyse, op een terrein dat voornamelijk bezet is door juristen, bijzonder kritisch jegens de dominante rol die academische en NGO-kringen toemeten aan het strafrecht als verwerkingsmechanisme. Hoewel Huyse toegeeft dat er 'geen bruikbare routepanner' is voor het omgaan met een verleden van ernstige, door de overheid gestuurde misdaden, trekt hij fel van leer tegen het 'juridische fundamentalisme' dat in zijn ogen door bepaalde geleidingen van de straffeloosheidsbeweging gehuldigd wordt. Hij vindt geen bewijzen dat straftribunalen afschrikkend werken en dringt erop aan meer aandacht te hebben voor lokale strategieën. Zo staat hij niet afkerig tegenover de erkenning van lokale amnestieverlening aan daders indien dit de pacificatie en democratisering van een samenleving ten goede komt. Niettemin pleit hij ervoor de strafrechtelijke deur steeds op een kier te laten staan; bewarende maatregelen (opslaan van documenten en afnemen van getuigenissen) kunnen het mogelijk maken na verloop van tijd, wanneer de vrees voor terugkeer van de voormalige *junta* geweken is, een strafrechtelijke procedure te begin-

nen. In die context spreekt Huyse vol lof over de Argentijnse en Chileense ervaring. Argentinië en Chili wachten tot de democratie zich voldoende had genesteld, voordat magistraten overgingen tot de strafrechtelijke vervolging van de voormalige juntaleden. Het toeval wil dat een Chileense rechter tien dagen na de publicatie van Huyses boek oud-dictator Augusto Pinochet (eindelijk) in beschuldiging stelde voor verdwijningen en martelingen van gevangenen in het detentiecentrum Villa Grimaldi tijdens het militaire regime van 1973-1990.

Huyses boek wordt enigszins ontsierd door zijn ongenueanceerde uitvallen tegen de Verenigde Staten. Zo schrijft hij dat 9/11 'er de klok van de morele vooruitgang inzake mensenrechten [heeft] stilgezet, zelfs wat teruggedraaid', en dat de Verenigde Staten 'spastisch [reageren] op elke ontwikkeling die naar een internationale strafrechtsoorde leidt'. Deze opmerkingen bevreedden enigszins, omdat Huyse *zelf* geen voorstander van strafrechtelijke mechanismen is. Net als Huyse heeft de regering-Bush, voorheen bij monde van John Bolton, tot voor kort de Amerikaanse ambassadeur bij de VN, steeds lokale politieke oplossingen gepropageerd.

Toegegeven, de Amerikanen hebben het Internationaal Strafhof geprobeerd te ondermijnen, omdat ze vreesden dat dat Hof wel eens zijn rechtsmacht zou durven uitoefenen over Amerikaanse militairen. Nochtans hebben de Verenigde Staten steeds de internationale *ad hoc*-tribunalen gesteund, niet het minst financieel, en stonden zij onlangs toe dat de VN-Veiligheidsraad de situatie in Darfur naar het Strafhof verwees. Bovendien heeft in de Verenigde Staten elk slachtoffer van een ernstige mensenrechtenschending de mogelijkheid een civielrechtelijke aansprakelijkheidsclaim in te dienen

bij de federale rechter (op basis van de *Alien Tort Claims Act*), een mogelijkheid waarover Huyse zelf overigens lovend schrijft. Dat de Verenigde Staten de morele vooruitgang van de mensenrechten hebben teruggedraaid, is daarom op zijn minst een dubieus *statement*.

Alles gaat voorbij, behalve het verleden leest, zoals de omslagtekst het zegt, 'als het relaas van een persoonlijke expeditie in onbekend gebied'. De persoonlijke *touch* van het boek – Huyse deed zelf onderzoek in Zuid-Afrika, Ethiopië en uiteraard België – is in ieder geval een toegevoegde waarde ten opzichte van de reeks andere publicaties die over deze thematiek op de markt verschenen zijn. Huyses bekende prozaïsche en synthetische stijl maakt het geheel bovendien vlot leesbaar.

Een paar schoonheidsfoutjes niet te na gesproken (zo bestempelt Huyse het Internationaal Strafhof als een 'eigen gerechtelijk apparaat' van de Verenigde Naties, hoewel het er los van staat, en beschrijft hij een ontmoeting met Koning Boudewijn in 1994, daar waar de koning reeds het jaar voordien was overleden), is *Alles gaat voorbij, behalve het verleden* zeker een lezenswaardig boek voor de niet-ingewijde. Het boek reikt op zich zelf weinig originele inzichten aan, maar dat was wellicht ook Huyses bedoeling niet. Belangrijk is dat er in het Nederlandse taalgebied nu een boek op de markt is waarin de spanning tussen gerechtigheid en vrede op een vlotte en persoonlijke toon, maar toch genuanceerd, beschreven wordt.

Cedric Ryngaert

Cedric Ryngaert is plaatsvervangend docent volkenrecht aan de Katholieke Universiteit Leuven en is in opleiding tot magistraat.

China toch geen supermogendheid

Gustaaf Geeraerts & Jonathan Holslag:
Macht of mythe? Achter de schermen van
het Chinese groeiemirakel.

Brussel: VUBPRESS, 2006; 297 blz.;
24,95 euro; ISBN: 90-5487-400-7

China is in de mode, ook aan de universiteit. Heel wat academici, die dezer dagen ook commercieel (moeten) denken, hebben deze groei-markt ontdekt en trachten, door ook eens iets over China te plegen, een graantje mee te pikken. Ondergetekende pleit op dat vlak overigens niet geheel onschuldig. De auteurs van *Macht of mythe?* spelen in op deze trend, maar tegelijk onderscheiden ze zich ervan, op een positieve manier. Enerzijds zijn het beiden doorge-winterde China-kenners. Gustaaf Geeraerts heeft jarenlange ervaring in China en legt zich sinds lang vóór de huidige modetrend op het land toe. Jonathan Holslag is een bijzonder beloftevolle jonge onderzoeker, die al heel wat vooraanstaande publicaties over China op zijn naam heeft staan. Anderzijds nemen ze niet klakkeloos het heersende discours over China als de nieuwe wereldmogendheid over, maar bieden ze een originele, zeer kritische analyse van de opkomst van China.

Op het eerste gezicht lijkt China inderdaad de supermogendheid van de 21ste eeuw te worden. Maar is die macht wel op stabiele fundamenten gebouwd? In dit doorwrochte boek tonen de auteurs aan dat er heel wat redenen zijn om aan te nemen dat China weliswaar een grote *impact* zal hebben, maar waarschijnlijk *niet* de dominante wereldmogendheid van deze eeuw zal worden.

Een van de belangrijkste redenen waarop de auteurs wijzen, is de

enorme ongelijkheid binnen China. De grote kloof tussen *haves* en *have nots* veroorzaakt zowel politieke als economische problemen. Provincies voeren heuse handelsoorlogen tegen elkaar, terwijl de gewone bevolking steeds vaker protesteert tegen vooral de lokale overheid. Het centrale gezag in Beijing heeft noodgedwongen een prioriteit gemaakt van de ontwikkeling van het binnenland. Dat binnenland blijft in hoge mate een ontwikkelingsland, waar vele boeren min of meer in een overlevingseconomie leven, terwijl de economische groei vrijwel zonder stijging van de werkgelegenheid gepaard gaat. Dat betekent dan weer dat de binnenlandse markt erg beperkt is, waardoor China voor zijn economische ontwikkeling sterk afhankelijk is van het buitenland – een substantiële externe schok kan dan ook fataal zijn. Opmerkelijk is ook dat het Chinese energiegebruik onvoorstelbaar inefficiënt is. Binnenlandse maatregelen voor vergroting van de efficiëntie zouden de externe afhankelijkheid van China en de druk op de wereldenergiemarkt dan ook aanmerkelijk kunnen verminderen.

Natuurlijk heeft het toenemend gewicht van China als speler op het wereldtoneel een grote invloed, maar de auteurs wijzen erop dat die invloed niet mag worden overschat. China's buurlanden leggen hun eieren niet in één mand, maar knopen evengoed betrekkingen aan met staten als Rusland, India en Japan. Bovendien vormen andere buurlanden een gordel van instabiliteit rond China: Noord-Korea, Birma, Nepal. In de ontwikkelingslanden heeft China een groot, maar vaak ook minder interessant deel van de economische koek verworven (oudere industriële sectoren, bijna uitgeputte oliebron-

nen), terwijl het op de energie-markt ondanks alles nog steeds een kleinere speler is dan de westerse multinationale ondernemingen. Interessant is de kanttekening van de auteurs dat China de Derde-Wereld-landen bevestigt in hun traditionele rol van grondstoffenleveranciers. Hoewel China dus voor bepaalde regimes op korte termijn een objectieve bondgenoot is, doordat het weinig oog heeft voor mensenrechten en conditionaliteit, komt het Chinese handelsbeleid op lange termijn de ontwikkeling van de Derde Wereld niet ten goede.

Dat neemt niet weg dat dit Chinese beleid het EU-beleid, dat wél op conditionaliteit gebaseerd is, ondermijnt. Hoewel China en de EU vaak dezelfde termen hanteren, bijv. de behoefte aan multilateralisme, geven ze daar elk een andere invulling aan. Voor Europa betekent dit de creatie van sterke bovenstatelijke instellingen, die een eigen beleid voeren en toezien op en waar nodig ingrijpen in het beleid van staten. Beijing echter ziet multilateralisme meer als een forum voor dialoog om te vermijden dat het beleid van de staten, waar het zwaartepunt blijft liggen, zou botsen. De auteurs lijken echter te veel de 'realistische' toer op te gaan, wanneer ze, verwijzend naar Robert Cooper, operen dat er dan ook grenzen zijn aan de Europese 'postmoderne' strategie van multilateralisme. Ze pleiten voor een 'dubbele moraal', zodat de EU als ze handelt met 'moderne' staten, klassieke machtspolitiek kan voeren. De uitdaging is eerder de partners van de EU, waaronder China, ervan te overtuigen dat 'effectief multilateralisme', zoals begrepen door de EU, op lange termijn ook in hun belang is.

De auteurs geven dat deels zelf aan,

waar ze, wat de economie betreft, terecht de vraag stellen of het in de drang naar verhoging van onze concurrentiekracht wel gepast en *überhaupt* haalbaar is onze welvaartsstaat te ontmantelen, als je weet dat je toch nooit kunt concurreren met Chinese arbeidskrachten, die haast niets verdienen. Nivellering naar beneden leidt ertoe dat uiteindelijk iederéén slechter af is – de lange-termijndoelstelling moet zijn het lot van de Chinese arbeider te verbeteren, waardoor hij zijn werkgever automatisch meer kost

en de concurrentie eerlijker wordt. Op dezelfde manier moet op het meer algemene vlak de doelstelling zijn China te overtuigen van het belang van 'effectief multilateralisme'.

Geeraerts en Holslag zijn erin geslaagd een zeer bevattelijk en vlot leesbaar, doch niettemin zeer volledig en wetenschappelijk onderbouwd overzicht te geven van de positie van China in de wereld van vandaag. Het boek is een aanrader voor iedereen die geïnteresseerd is in de wereldpolitiek en in een kort bestek een

degelijke analyse wenst. Uitstekende literatuurtips wijzen de lezer naar andere interessante bronnen. Maar ook voor de specialist is dit boek, door zijn kritische en nuancerende analyse, die afwijkt van de *mainstream*, bijzonder lezenswaardig.

Sven Biscop

Prof.dr Sven Biscop is verbonden aan het Koninklijk Instituut voor Internationale Betrekkingen te Brussel.

Rol van Adenauer bij totstandkoming Verdragen van Rome

Mathieu L.L. Segers:

Tussen verzoening en verval. De nationale standpuntbepaling van de Bondsrepubliek Duitsland gedurende de beraadslagingen en onderhandelingen over de verdragen van Rome.

Nijmegen; Radboud Universiteit Nijmegen, 2006; proefschrift; 385 blz.; ISBN: 90-6464-006-8

Op 6 november 1956 komt een compromis tot stand tussen de West-Duitse bondskanselier Adenauer en de Franse regeringsleider Guy Mollet, dat de weg vrijmaakt voor ondertekening van de Verdragen van Rome op 25 maart 1957. De onderhandelingen die naar de gelijktijdige ondertekening van de verdragen over de EEG en de EURATOM moesten leiden, hadden toen maandenlang in een impasse gezeten. De standpunten binnen de West-Duitse regeringskringen, vooral over de instelling van een Europese Economische Gemeenschap, waren verdeeld. Adenauer had zich sinds de Akkoorden van Parijs in 1954, die de jonge Bondsrepubliek weer terug op het internationale toneel hadden gebracht, opvallend afzijdig gehou-

den. De Nijmeegse historicus Mathieu Segers gaat in zijn proefschrift de kwestie na waarom in deze passieve houding van Adenauer vanaf herfst 1956 verandering komt, die uiteindelijk in verrassende West-Duitse concessies tegenover Frankrijk culmineert en zo de weg vrijmaakt voor de Romeinse verdragen.

De gangbare handboeken over de geschiedenis van de Bondsrepubliek Duitsland maken van deze kwestie niet veel ophef. Eensgezind stellen Manfred Görtemaker en Edgar Wolfrum vast dat de West-Europese eenwording voor de Bondsrepubliek nu eenmaal de enige weg was om tot een zelfstandige buitenlandse politiek te kunnen komen. En ook in deze specifieke kwestie oordeelt Wolfrum dat Adenauer een actieve Europese politieke samenwerking nastreefde, met als kern een nauwe coöperatie tussen Frankrijk en Duitsland, om tot een tegenwicht tegenover de supermogendheden de Verenigde Staten en de Sovjetunie te komen. Wél bleven de protectionistische regelingen van de landbouw lange tijd een hinderpaal, maar ze werden uiteindelijk toch geaccepteerd om de koppeling tussen

de twee verdragen niet in gevaar te brengen. Voor West-Duitse belangen was op dat ogenblik het EURATOM-verdrag het belangrijkste van de twee ontwerp-verdragen. Adenauer achtte West-Duitse herbewapening en de integratie ervan in een West-Europees defensiesysteem essentieel. De passieve Amerikaanse houding in de Suez-crisis had zijn wantrouwen over de waarborgen voor Europese (en Duitse) veiligheid aangewakkerd. De toegang tot de ontwikkeling van kernenergie zag hij als van wezenlijk belang voor de West-Duitse veiligheid.

Ook aan de Franse kant speelden veiligheidspolitieke overwegingen bij de bereidheid tot concessies een grote rol. Adenauers bezoek aan de grote westelijke buurman kwam op het hoogtepunt van de Suez-crisis. Nadat Amerikaanse ondersteuning was uitgebleven, had Frankrijk gezichtsverlies geleden en zat het nu heel actueel met de vraag hoe betrouwbaar de Amerikaanse veiligheidsparaplu voor Europa wel niet was. Dit moest de Franse bereidheid tot sterkere integratie van West-Duitsland in een Europees veiligheidssysteem versterken.

Zo dringt zich een beetje de vraag

op waarom Segers zich met veel acribie aan de vraag wijdt of nu (veiligheids)politieke of economische overwegingen de doorslag hebben gegeven in de plotselinge bereidheid tot concessies aan West-Duitse kant. Dit des te meer, omdat hij aan het eind tot de conclusie komt dat er niets te falsificeren valt aan de standpunten van de handboeken. Segers plaatst zijn onderzoek uitgebreid in het kader van de oude discussie tussen 'traditionalisten' en de economisch georiënteerde 'revisionisten': 'Deze spitst zich toe op de vraag of de beslissingen van de betrokken staten, die hebben geleid tot Europese integratie, nu te verklaren zijn op grond van een veiligheidspolitieke strategie, of op grond van de binnenlandse economische belangen van die staten.' (blz. 1) De indruk ontstaat dat Segers – in ieder geval met betrekking tot zijn specifieke onderwerp – deze ver-

onderstelde kloof in de vakwereld niet alleen maar bovenmatig uitvergroot, maar in zijn schijnbare tegenstrijdigheid überhaupt zelf min of meer geconstrueerd heeft. Hij verleent op deze manier meer gewicht aan zijn onderzoek dan te rechtvaardigen valt.

Wél beschikken we met dit onder begeleiding van de Nijmeegse hoogleraar Bob Lieshout tot stand gekomen proefschrift nu over een zeer zorgvuldige analyse van de standpuntbepaling van de Duitse politiek in deze kwestie. Minutieus en met gebruikmaking van nieuw bronnenmateriaal volgt de auteur de Duits-Franse besluitvorming tussen juni 1954 en maart 1957. En hij komt aan het eind in de beantwoording van zijn onderzoeksvraag toch nog wel met wat nieuws. Na de constatering 'dat de traditionalisten in belangrijke mate in het gelijk gesteld dienen te worden', stelt hij vast dat de Suez-

crisis 'van doorslaggevende betekenis geweest (is) voor de totstandkoming van de Verdragen van Rome, maar wel om een geheel andere reden dan de traditionalisten denken. Onder druk van de Suez-crisis blijkt niet Frankrijk, maar de Bondsrepubliek Duitsland vergaande concessies te doen' (blz. 281). Het waren dus Adenauers zorgen, maar ook Adenauers visie van een sterkere rol van de Bondsrepubliek in Europa, die de EEG op weg geholpen hebben. Adenauer heeft in het Duitse kabinet duidelijk gemaakt dat 'der politische Zweck der Hauptzweck sei', en dit doel tegen de economische vleugel van zijn regering verdedigd. Deze vreesde niet ten onrechte, dat 'der eigentlich Zahlende ... immer Deutschland [sei]' (blz. 267).

Peter Groenewold

Dr Peter Groenewold is verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Zelfbeelden van Duitsers in Nederland

Mira Peeters-Bijlsma:

Duitsers in Nederland. Een onderzoek naar de verandering van de nationale identiteit van Duitse immigranten in Nederland.

Ubbergen: Tandem Felix, 2005; 208 blz.; 20,- euro;

ISBN: 90-5750-090-6

Integratie is tegenwoordig een belangrijke maatschappelijke en politieke kwestie. Niet-westerse maar ook westerse allochtonen hebben hiermee te maken wanneer zij in Nederland komen wonen. De grootste groep westerse allochtonen in Nederland zijn Duitsers (zo'n 100.000). Maar wie is dat eigenlijk, de Duitser?

Mira Peeters-Bijlsma's proefschrift belicht een deelaspect van integratie

van Duitsers, namelijk acculturatie, oftewel hoe Duitsers zich in hun nieuwe thuisland Nederland aanpassen. Een belangrijke rol hierin speelt verandering van de nationale identiteit. De centrale vraag die de onderzoekster in haar proefschrift poogt te beantwoorden, is hoe het komt dat Duitsers, wanneer zij eenmaal naar Nederland geëmigreerd zijn, zichzelf in meer of mindere mate identificeren met hun oude of juist nieuwe thuisland. Waarom zien sommige immigranten zichzelf nog steeds als Duitser, terwijl andere zichzelf het liefst omschrijven als Duitse Nederlander, Nederlandse Duitser of zelfs geheel als Nederlander? De mate en richting van deze identificatie noemt de onderzoekster 'nationale identiteit', oftewel de sociale en culturele identiteit, die bepaald

wordt door de cultuur van een land.

Volgens Peeters-Bijlsma vallen twee uiterste typen immigranten te onderscheiden: degenen die zich na immigratie nog altijd als Duitser beschouwen (c. 24% van de totaal 343 respondenten) en degenen die zich Nederlander zijn gaan noemen (c. 28%). De resterende groep laat zich niet in een van die twee typen plaatsen, maar noemt zichzelf Europeaan. Het verschil tussen de twee uiterste typen heeft volgens de onderzoekster vooral met het verloop van het immigratieproces en met een aantal achtergrondkenmerken van de immigranten te maken. Welke demografische kenmerken spelen een rol en welke factoren beïnvloeden het immigratieproces? De sterkste invloed op het veranderen van de nationale

identiteit heeft de verblijfsduur. Hoe langer een Duitse immigrant in Nederland woont, hoe meer hij of zij zal 'vernederlandsen'. Ook een lagere leeftijd, het hebben van een vrouwelijk geslacht, een lagere sociaal-culturele status en een positief beeld over Nederlanders dragen bij aan veranderen van de nationale identiteit in Nederlandse richting.

Het behouden van de Duitse identiteit wordt beïnvloed door een korte verblijfsduur in Nederland, het niet volledig beheersen van de Nederlandse taal, een grotendeels Duits sociaal netwerk, de verwachting ooit nog terug te keren naar Duitsland en het veelvuldig gebruiken van de Duitse media. Ook mensen zonder kinderen en degenen met een hoge sociaal-economische status behouden vaker de Duitse identiteit. Voor beide typen geldt echter, aldus de onderzoekster, dat hun positie in Nederland vaak dubbel aanvoelt en vol tegenstrijdigheden zit. Een groot deel van de migranten wil uiteindelijk dan toch het liefst zowel Duits alsook Nederlands zijn en kiest als het ware voor 'het beste van twee werelden'.

Een sterk punt van het onderzoek is de aandacht voor de Nederlands-Duitse relaties. Er is rekening gehouden met stereotiepe beeldvorming van Duitsers over Nederlanders en *vice versa*. Zo blijkt onder andere dat veelvuldig contact met andere Duitsers, vooral op het werk, een negatieve invloed kan hebben wat betreft stereo-

typevorming over Nederlanders. Opmerkelijk is ook dat een grote sociale acculturatie volgens de onderzoekster lijkt te leiden tot een negatiever beeld over Nederlanders. Met andere woorden, hoe langer een Duitser in Nederland woont en hoe aangepaster de immigrant is, hoe minder aardig hij of zij Nederlanders gaat vinden. Dat is des te meer bijzonder omdat het oorspronkelijk negatieve beeld van Duitsers over hun oude thuisland (door emotionele afstand?) gerelativeerd lijkt te worden en Duitsers juist positiever tegenover hun vroegere landgenoten gaan staan.

Het onderzoek van Peeters- Bijlsma analyseert dus een aantal interessante en soms voor de hand liggende punten als het gaat om het wel of niet behouden van de nationale identiteit. Er kunnen echter vraagtekens worden gezet bij het gebruik van nationale identiteit als basisconcept voor het hele onderzoek. Hoe ziet de Duitse nationale identiteit er dan eigenlijk precies uit? Is de nationale identiteit van een Beierse bierbrouwer wel te vergelijken met die van een Sleeswijk-Holsteinse visser? Nationale identiteit, zoals in het onderzoek vermeld, wordt vooral bepaald door de cultuur van een land. Wat betekent dat voor de verschillen van sociale en culturele identiteit tussen Oost- en West-Duitsers? Iemand uit de voormalige DDR heeft dan een Oost-Duitse nationale identiteit. In hoeverre komt die overeen met die

van iemand uit de vroegere BRD? Lijkt een Duitser uit Münster qua recente geschiedenis niet veel meer op iemand uit Enschede dan op iemand uit Dresden? Hier is in het onderzoek geen rekening mee gehouden. Het feit dat een grote groep ondervraagden in het onderzoek zichzelf Europeaan noemde en dus koos voor een 'geglobaliseerde' identiteit, bevestigt de aanname dat voor een bepaalde groep Duitse immigranten er niet zoiets als één Duitse nationale identiteit bestaat. Zij zullen zichzelf niet als vanzelfsprekend spiegelen aan de cultuur van één land.

Concluderend kan gezegd worden dat, hoewel het begrip nationale identiteit wellicht te generaliserend is gebruikt en niet ondubbelzinnig aangetoond kan worden dat er zoiets als dé Duitser en dé Duitse nationale identiteit bestaat, het onderzoek van Peeters-Bijlsma toch een genuanceerd en nauwkeurig beeld geeft van de processen die invloed hebben op de vraag waarom sommige Duitse immigranten hun nationale identiteit wél veranderen en anderen niet.

Inka Tetzlaff

Drs Inka Tetzlaff studeerde psychologie aan de Universiteit Leiden en de Universiteit van Amsterdam, specialisatie sociale psychologie. Zij is werkzaam als trainer/coach voor Impulsus Personal Quality & Results. Geboren in Erfurt, Thüringen, woont zij sinds 1996 in Nederland.

Vader en zoon Haushofer over het begrip geopolitiek

P. Pierik:

Karl Haushofer en het nationaal-socialisme.

Soesterberg: Uitgeverij Aspekt bv, 2006; 293 blz.; 26,95 euro; ISBN: 90-5911-376-4

De term 'geopolitiek' levert in Google 130.000 resultaten op, waarvan de eerste 100 grofweg doelen op de huidige politieke agenda's van landen als Rusland (Oekraïne, de Baltische Staten, de Kaukasus en Centraal-Azië), de Verenigde Staten (Irak en Afghanistan) en de Europese Unie

(Turkije). Verder duidt de term op thematiek aangaande energie (olie, gas, mineralen) en water, alsmede de rooftocht van *multinationals*. Enkele *hits* noemen geopolitiek in dezelfde adem als de politieke islam of landen in het Midden-Oosten. Maar opvallend is dat er maar een paar verwijzen

naar de oorsprong van de term 'geopolitiek', dat sinds de aanslagen van 11 september tot een veel gebruikt bijvoeglijk of zelfstandig naamwoord is verworven.

Het boek *Karl Haushofer en het nationaal-socialisme* schetst de bredere maatschappelijke en historische context waarin deze term geboren is. Auteur Pierik herinnert er terecht aan dat de huidige (her)opmars van de term 'geopolitiek' in een ander daglicht komt te staan als men naar de oorsprong van dit beladen concept kijkt, dat is voortgekomen uit de organicistische opvatting van naties. Hierin ging men ervan uit dat landen net als mensen een biologische levensloop hadden en opkomst, groei, bloei en sterven kenden. Deze ideeën vonden hun weerklink in de wetenschap en politiek, mede onder invloed van de filosoof Herder en de evolutionair bioloog Darwin, en in een later stadium de geografen Ratzel, Kjellén en Mackinder. Zoals Pierik over de geopolitiek in Duitsland treffend stelt: 'De beeldspraak was identiteit geworden. Geografie werd politieke geografie en politieke geografie baarde geopolitiek.'

Aan de hierdoor ontstane geopolitiek kleefden gevaren, zoals de geschiedenis ons leert. In de tijd waarin de naweën van de Vrede van Versailles een grote rol speelden en het Duitse volk zich in een delirium bevond waarin de angst voor de bedreiging van de Duitse 'cultuurbodem' groot was, leenden geopolitieke opvattingen zich ter (wetenschappelijke) legitiematie van (nationaal-socialistische) expansionistische plannen en een oorlogszuchtige politieke agenda. In dit spanningsveld ontstond de Duitse 'school' van de geopolitiek. De rol van de omstreden geopoliticoloog *Karl Haushofer* (grondlegger van de Duitse geopolitiek, 1869-1946) hierin was dubbelzinnig, aangezien hij ondanks zijn

geodeterminisme (waarin 'natuurlijke' grenzen belangrijk waren) een sterke leider als uitweg zag voor Duitslands machtspolitieke dilemma. Door sommigen wordt Haushofer niet voor niets als de 'Raspoetin' van Hitler geschetst, die hem ideeën over 'Lebensraum' in-fluisterde. Pierik – die overigens tevens auteur is van het eerder verschenen boek *Hitlers Lebensraum*, waarin Haushofer ook aan de orde komt – vindt dit te eenzijdig en radicaal en voert de tijdgeest en omstandigheden aan als excuus. Haushofer zou eerder een meeloper zijn dan een voorman. Het boek tracht in ieder geval eerdere mystificaties rond zijn persoon te ontzenuwen, zonder duidelijke invloed van Haushofer op Hitler en zijn ideeën te ontkennen.

Maar het boek is meer dan een uitgebreid onderzoek naar één man over wie de historiografie tegenstrijdige beelden bevat. Het geeft in heldere woorden een beeld van de tijdgeest en de nationale en internationale context waarin Duitsland zich bevond en biedt tevens een blik naar de toekomst, waarin de invloed van Haushofers ideeën in het recentere verleden aan de orde komen. Pierik vraagt zich terecht af of het begrip geopolitiek slecht een farce was, een hersenschim, of dat er voor dit concept nog een toekomst bestaat. De vaststelling dat in de Koude Oorlog, maar ook na 1989, ruimte bleef – hoewel in mindere mate in Duitsland zelf – voor geopolitieke denkbeelden, behoeft geen uitleg. Ook het feit dat in wetenschappelijke en journalistieke kringen de laatste jaren de term steeds vaker wordt gebezigd, is inmiddels geen verrassing meer. Maar de vraag in hoeverre dit nog met Haushofers ideeën te maken heeft, wordt wel erg kort door de bocht behandeld, in tegenstelling tot de onderbouwing die Pierik in de rest van het boek presenteert.

Dat neemt echter niet weg dat de schets van de oorsprong en context van de geopolitiek, de tijdgeest van het nationaal-socialisme in Duitsland en omgeving, alsmede de invloed van één man in een belangrijk historisch proces, enige actualiteitswaarde kan hebben. De achtergronden uiteengezet in dit boek zouden vooral aan het debat over de huidige geopolitieke ontwikkelingen een nieuwe (historische) impuls kunnen geven, alsmede de term geopolitiek in een ander daglicht kunnen stellen. Hierbij is de definitie van geopolitiek, zoals geformuleerd door Albrecht Haushofer, interessant: 'In het middelpunt van de geopolitiek staat niet de individuele mens maar de "politieke levensvorm" van de mens en zijn ruimtelijke omgeving. Het is van groot belang met terugwerkende kracht deze wisselwerking in de geschiedenis te bestuderen. De daaruit voortvloeiende nieuwe inzichten dienen te worden gebruikt voor het plannen van de toekomst.'¹ Dit boek draagt daar in ieder geval aan bij.

Susanne Kamerling

Noot

- 1 De zoon van Karl Haushofer – Albrecht – is altijd betrekkelijk kritisch geweest ten opzichte van het nazi-regime. Zodanig, dat hij de laatste jaren van de oorlog doorbracht in kamp Dachau en kort na het einde van de oorlog door een SS-commando is vermoord. Met Karl Haushofer zelf is het ook niet goed afgelopen. Op 10 maart 1946 heeft hij – samen met zijn vrouw – zelfmoord gepleegd.

Drs *Susanne Kamerling* is afgestudeerd in de politieke wetenschappen, specialisatierichting Internationale Betrekkingen. Ze hoopt dit jaar af te studeren in de sociale geografie aan de Universiteit van Amsterdam. Ze is momenteel als stagiaire verbonden aan het *Conflict and Security Programme* van het Instituut Clingendael.